

BARNNS VÄLFÄRD OCH HÄLSA — vad gör skillnad?

Steg 2

Dokumentation av konferens 11 april 2011

■ TILL DIG SOM SPELAR ROLL
FÖR BARN OCH UNGA

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
FOLKHÄLSOKOMMITTÉN

En konferens 11 april 2011 arrangerad av Västra Götalandsregionens folkhälsokommitté tillsammans med Skandia:idéer för livet och Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Konferensen är det andra steget i regional samverkan inom folkhälsoutmaningen att skapa förutsättningar för "Trygga och goda uppväxtvillkor" i Folkhälsopolitisk policy Västra Götaland.

INNEHÅLL

Inledning	3
Jan Alexandersson (V), ordförande folkhälsokommittén, Västra Götalandsregionen Patrik Hesselius, Skandia:idéer för livet Ylva Söderlind Goethner, Stiftelsen Allmänna Barnhuset	
Prevention och tidiga insatser – en kortsiktig kostnad eller en långsiktig social investering med hög lönsamhet.	5
Ingvar Nilsson, nationalekonom	
Skolfrånvaro och utanförskap	9
Christer Glännestrand, enhetschef, Vänersborgs kommun	
Fotbollslaget	11
Barbro Rohdin, utredare, Härryda kommun	
Gränsöverskridande chefskap – krav på förändringen av den ekonomiska styrningen	12
Jan E Persson, ekonomie doktor, Lunds universitet	
Bordssamtal om nu och senare	
Rakel Heed och Anna Fridén, konsulter i metoder för dialog	13
Avrundning och framåtblick	21
Vi går vidare	21
Anmälda deltagare	25

Nu tar vi nästa steg

Tre välkomnande arrangörer stod på scenen när konferensen Barns välfärd och hälsa, steg 2, öppnades. Detta var ett samarrangemang mellan Västra Götalandsregionens folkhälsokommitté, Skandia:idéer för livet samt Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jan Alexandersson (V), ordförande i folkhälsokommittén önskade det stora auditoriet, bestående av 120 ledare och politiker, välkomna. Skandias Patrik Husselius, välfärds-ekonom, greppade mikrofonen och markerade att välfärd och hälsa är viktiga frågor för Skandia som, enligt Patrik Husselius, är ett företag som gärna vill vara med om välfärdens finansiering.

– Vad kan vi göra för att motverka framtida kostnader, är en fråga som ligger i ett försäkringsbolags linje. Det är bra att öppna den debatten, så denna typ av samarbete är bland det viktigaste vi kan ha!

Ylva Söderlind Goethner från Stiftelsen Allmänna Barnhuset stod för nästa välkomnande och betonade att vi måste jobba mot de hindrande strukturerna för att nå fram. Utsatta barn och ungdomar är ett komplext problemområde där vi behöver tänka nytt.

– En stor utmaning, då vi måste agera enligt Barnkonventionen, för när budgeten styr så är det inte barns och ungdomars behov som styr.

Ylva Söderlind Goethner poängterade att samverkan ska belönas, något som kräver ett annorlunda ledarskap.

Johan Jonsson, dagens moderator och tillika folkhälsochef i Västra Götalandsregionen, liknade dagens övning vid det andra steget i ett bra utfört trestegshopp; det som avgör hoppets längd.

– Det första steget, i höstas, blev väldigt bra, kommenterade Johan Jonsson. Nu måste vi också göra detta andra steg bra, så vi får kraft till det tredje och en bra landning. Det gäller att pricka in det precis lagom med både höjd och kraft.

– I det första steget talades det om *vad* vi skulle göra. Dagens tema är *hur*. Ett sätt att få höjd i steget är att titta extra på ekonomin – välfärdens finansiering.

– Ingvar Nilsson, som är dagens första föreläsare, har länge försökt få oss att börja fundera och sätta in insatser lite tidigare, så att chansen att undvika kostnader framöver ökar. Eller snarare; låta bli att arbeta upp en kostnad som överhuvudtaget inte ska uppstå. Men, hur ska vi kunna visa att den uteblivna kostnaden har samband med den investering vi gjorde då, undrade Johan Jonsson och överlämnade ordet till dagens förste föreläsare; Ingvar Nilsson.

STIFTELSEN ALLMÄNNA BARNHUSET arbetar för att stärka barn i utsatta livssituationer. Verksamheten vänder sig till praktiker, forskare och beslutsfattare och utgår från Barnkonventionen. Barnhuset arbetar med att:

- utveckla och sprida kunskap från forskning och praktik
  - öka kompetensen hos de professionella som möter barn
  - påverka beslutsfattare och politiker
- Allmänna Barnhuset leds av en styrelse som utses av regeringen.

www.allmannabarnhuset.se

SKANDIA har i mer än 20 år stöttat verksamheter som arbetar för barn och ungdomar och driver stiftelsen Idéer för livet som delar ut stipendier till barn och ungdomsprojekt.

Skandias övertygelse är att allt främjande arbete ska startas när barnen är mycket små och samarbetar med ideella organisationer, skola, föreningar och kommuner.

Uppmaningen står kvar:
Ge detta dokument till politiker och tjänstemän som spelar roll för barn och unga!

Ingvar Nilsson:

Prevention och tidiga insatser

– en kortsiktig kostnad eller en långsiktig social investering med god lönsamhet?

Varför ska man hålla på med sånt – arbeta preventivt, förebyggande och rehabiliterande?

Ingvar Nilsson fick frågan inför arbetet med Folkhälsoinstitutets rapport om hur det är möjligt att nå de folkhälsopolitiska målen. Han svar var:

– Därför att det blir bättre och billigare, bra för människorna och oerhört lönsamt.

Men ... varför gör vi det då inte?

Frågan är, enligt nationalekonom Ingvar Nilsson, kanske felformulerad. Det kanske egentligen handlar om ett managementproblem istället för ett folkhälsoproblem. I sina försök att ändå få svar på frågan fann Ingvar Nilsson ett vanligt förekommande sådant: arbeta preventivt blir för dyrt! Ett argument Ingvar omgående förkastade genom att dra ett hårresande exempel om vad en enstaka heroinmissbrukare kan kosta samhället.

STÄM I BÄCKEN!

– Det mest effektiva som går att göra är preventiva insatser för barn. Det är det mest effektiva samtidigt som det är en investering precis som ett avloppssystem eller nytt kommunhus är det. Fast istället är det en social investering.

Ingvar Nilsson beskriver utanförskapet hos barn och unga som stort, och växande. De yngre har det värst. och det är mycket, mycket dyrt. Men eftersom det går att sätta pris på utanförskap kan man också sätta ett värde på prevention, tidiga insatser och rehabilitering. Och sakernas tillstånd går att förändra, för mycket handlar om struktur- och systemfrågor.

– Det är utomordentligt lönsamt att stämma i bäcken, säger Ingvar Nilsson och talar om vikten att analysera problematiken och göra socioekonomiska analyser eller bokslut.

När man ställer samman myndigheters rapporter om hur unga har det idag så är det ingen rolig läsning, garanterar Ingvar. Han beskriver hur de har det sämre än vuxna både när det gäller psykisk hälsa och ekonomisk standard, hur det blir allt sämre och speciellt för de unga kvinnorna som försämras snabbare än männen. Detta är dessutom en långsiktig trend som inleddes redan på 90-talet och ett strukturellt problem; vi ska inte tro att det går över av sig själv eller att det har med lågkonjunktur att göra.

VEM BETALAR FÖR PATRIK?

Efter inledningen tog Ingvar med publiken på en resa till Umeå, en resa vars innehåll går att översätta till andra kommuner för att få en uppfattning om hur många barn som – som vuxna – kommer att befinna sig i utanförskap, och vilka kostnader det kommer att föra med sig på lång sikt.

I Umeå har man räknat fram att 12,8 procent av barnen i förskoleålder kommer att hamna i livslångt utanförskap. Vid sidan av det mänskliga lidandet ger det en kostnad på cirka 500 miljoner per år. I den summan ligger kostnader för arbetsförmedling, försäkringskassa, kommun, landsting, rättsväsende samt några till. Tittar man på den siffran på längre sikt, 45 år, så har sex årskullars marginaliserade barn kostat samhället 11 miljarder. Läger man till produktionsförluster ökar summan till 18 miljarder.

– Vet ni hur mycket pengar det är, utropar Ingvar Nilsson och förmedlar en bild: 18 miljarder kronor är lika med 30 ton tusenlappar!

– Och så här ser det ut överallt! Vi kan inte utplåna utanförskapet, men lek med tanken att det kan minskas. Vi vet hur man gör, men använder inte kunskapen eftersom det anses bättre att hålla budget ...

SLÖSERI MED BARN

Det som Ingvar Nilsson kallar det normala ekonomiska racet för en individ visar att en person vid 20 års ålder har kostat samhället knappt 3 miljoner kronor. Sen börjar individen arbeta av sin skuld, gör break even i 50-årsåldern och vid pensioneringen ligger personen på plus dryga miljonen för att vara skuldfri vid döden. För, låt oss kalla honom Patrik, som inte lyckas med det vanliga normala racet utan blir injektionsnarkoman har däremot en skuld på runt 45 miljoner till samhället då han dör.

– Det behövs fler som kan betala kostnaden för Patrik, kommenterar Ingvar Nilsson

Går detta kanske att lösa i termer av skatt – en outsiderskatt, funderar Ingvar, men visar uträkningen som ger vid handen att skatteökningen skulle behöva bli 2:90 i Umeå för att klara kostnaden. Sannolikt en svår fråga för politikerna.

– Det är prislappen för att vi inte försökte förhindra processen. Vi tar inte hand om våra barn och unga vilket är en kapitalförstöring av stora mått. Jämför bara med hur det skulle se ut vid produktion av bilar; att omgående kassera 12, 8 procent skulle inte accepteras ...

I Umeå har man dragit slutsatser av beräkningarna kring vad det kostar att inte sätta in tidiga insatser. Därför har man fattat beslut om att omfördela och investera socialt. Initialt betyder det en kostnad för kommunen – i det här fallet 120 miljoner kronor för 2012 – men på sikt ger det sänkta kostnader. Man måste dock se samhällsnyttan i stort eftersom man kan räkna med att de stora förtjänsterna sannolikt hamnar hos andra aktörer, som till exempel Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen.

PROBLEMEN FINNS TIDIGT

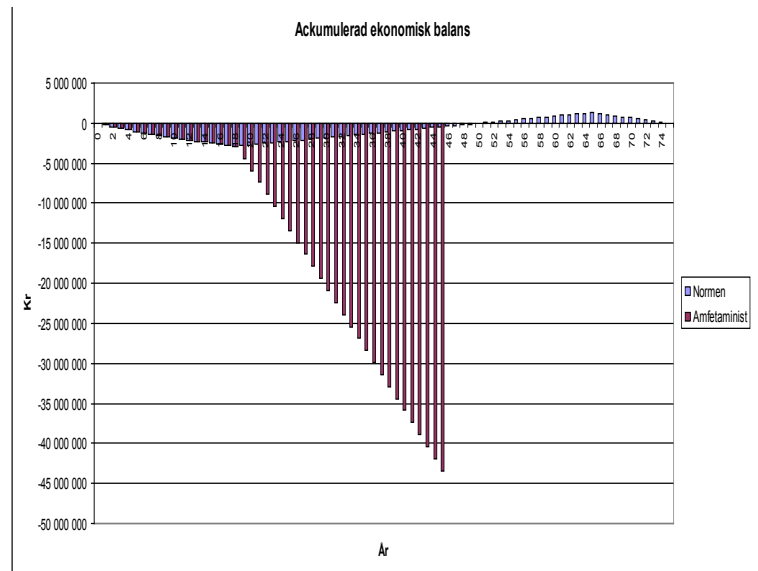
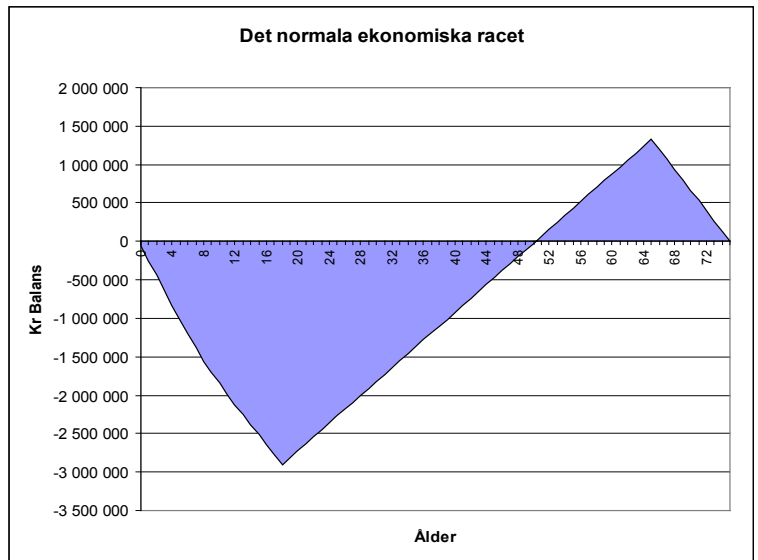
För att ytterligare förklara hur dagsläget faktiskt ser ut, tog Ingvar Nilsson en vanlig skolklass som exempel. Han menar att vi alla är ”Astrid-Lindgren-skadade” och lever i tron att en skolklass är en puttenuttig samling av gulliga barn. Vad vi inte vet är hur en normalklass faktiskt är sammansatt; bland de så kallade vanliga barnen finns ett barn med neuropsykiatriska problem, ett som är deprimerat, ätstört eller självskadande samt tre barn som har föräldrar med missbruk eller psykiska problem.

– Hur rustad är skolan och lärarna för att klara av detta?

EKONOMISKT RIKTIGT GER KATASTROF

Ingvar Nilsson tar ett exempel med ADHD-barnet ”Patrik” för att visa på vad som går att göra, utgående från att ADHD-barn som inte får sin problematik åtgärdad hamnar i utanförskap och arbetslöshet. Vägen fortsätter inte sällan i kriminalitet: enligt olika undersökningar kan 25–47 procent av landets fångar ha ADHD.

Patrik är en kille på sju år som varit strulig hela dagstiden. Han kan inte sitta still, kommer i bråk, kan inte koncentrera sig och har svag impuls kontroll. Mamma är ensamstående, har svag ekonomi och anses skör. För att lyckas med ”projekt rädda Patrik” behövs 500 000 kronor. Då ingår insatser från barn- och ungdomspsykiatri, specialpedagog,

habilitering, vuxenpsykiatri, primärvården och socialtjänsten.

- Är det dyrt, frågar Ingvar Nilsson retoriskt.

Frågan som ska ställas är vilken effekt de pengarna har i förhållande till att inga insatser görs. För när inga insatser görs exploderar kostnaderna när barnet lämnar grundskolan. Gör man däremot en investering i tidiga år ser kostnadsbilden helt annorlunda ut.

- Varje gång socialtjänsten tvingas placera någon på institution bör skolan betala för att de inte haft prevention, kommenterar Ingvar.

Men så fungerar det inte, eftersom de som styr efter skolpeng inte kommer att göra något: ”vi håller ut för snart ska han vidare till mellanstadiet och är inte vårt problem” och så vidare. Ett ekonomiskt riktigt handlande som orsakar ekonomisk katastrof.

Det handlar om vilka strukturella förutsättningar som finns. Det behövs resurser och socialt investeringskapital; en organisation som präglas av helhetssyn och samverkan; styrning och uppföljning med långsiktighet samt lämpliga ersättningsystem och lagstiftning.

WHAT'S IN IT FOR ME

Om ingenting görs för Patrik så har han sannolikt tre vägar ut i vuxenlivet att ”välja” på: att bli kriminell, våldsverkare och/eller långtidsarbetslös.

- Kombinationen alkohol och ADHD är explosiv. Utan skolgång och brist på koder så går det som det går för Patrik, beskriver Ingvar vidare:

När Patrik är 33 år har han fått åtta års fängelse för våldsbrott och narkotikabrott, han har 13 domar bakom sig plus sin misslyckade skolgång. Men, han deltar nu i Norrtäljeanstaltens ADHD-projekt – tillsammans med 29 andra personer – och har för första gången läst en bok. Vad kostar hans utanförskap, är frågan. Och om man nu inte fångat upp Patrik i unga år, är det då en bra affär att fånga honom lite senare?

Svaret är följande: Norrtäljeanstaltens ADHD-projekts kostnader är drygt tre miljoner kronor. Om man räknar med endast 30 procent framgång får man, på 20 år, tillbaka 80 gånger insatt kapital.

- Ändå görs det så lite för ADHD-barnen. Och orsakerna är tre: kortsiktighet, stuprör och kedjebrevsekonomi.

Så visar Ingvar bild på det han kallar insatspanoramat och man kan höra publiken dra efter andan.

- Och allt för att var och en sköter sitt i sitt eget smala stuprör och undrar ”what's in it for me” istället för att ta gemensamt ansvar. Nåt fel på strukturerna är det ...

Efter ytterligare några skräckinjagande strukturbilder frågar sig Ingvar Nilsson hur de strukturerna ter sig för den person som omväxlande kallas för klient, patient, kund, arbetstagare, ärende, brukare och så vidare.

- Eller som läkaren sa: jag har en psykos klockan elva.

Med denna icke-samsyn blir det också så att i ett samarbete kring en individ så startar det alltid med en diskussion om vad individen ska kallas ...

SÄKER PÅ ATT LYCKAS?

Ekonomisk ansvarsfrihet får man om man håller sig till budget varje år. Enligt Ingvar är det helt galet att mest ägna sig åt det:

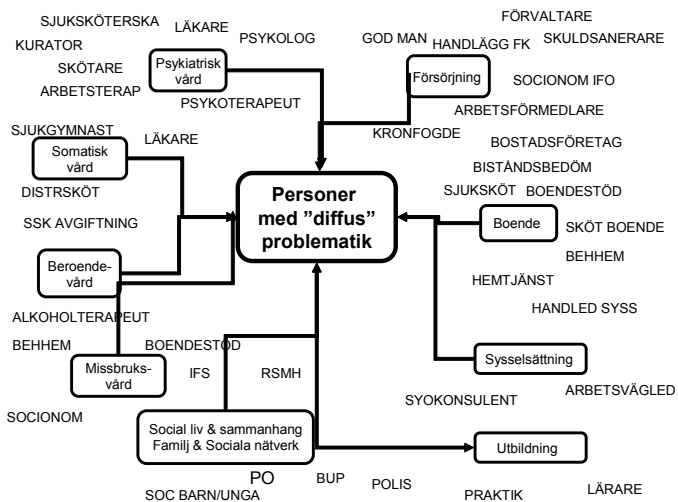
- En socialnämnd ska istället kritiseras för att den gröper ur de immateriella tillgångarna!

Och de uteblivna satsningarna blir ofta inte av för att det är svårt att självklart svara ja på frågan ”är ni säkra på att lyckas”. En fråga som i andra sammanhang tydligen inte ställts, antar Ingvar Nilsson och nämner några exempel; Halandsåsen, Bottniabanen, förbifart Stockholm.

- Varje gång jag tar ett investeringsbeslut måste jag riskera långsiktiga resultat.

SAKNAS: HELHETSSYN OCH LÅNGSIKTIGHET

Marginaliserings kedjebrevsekonomi kallar Ingvar det faktum att kostnaden som skulle

kunnat stanna i generella förebyggande insatser slussas vidare via förskola och skola, till socialtjänst och psykiatri som får bära de tidigare misslyckandena för att slutligen hamna hos ”städpatrullerna och de som står för fiolerna”, det vill säga polis, kriminalvård, kronofogde, missbruksvård och bostadsföretag.

– Städandet är symtom på det som gick fel från början. Och de kostnader vi har idag är följderna av 90-talets krisnedskärningar.

Grundfrågan Ingvar Nilsson ställer är: om nu prevention, tidiga insatser och framgångsrik rehab är så bra och lönsamt – mänskligt och ekonomiskt – och alla dessutom vill så väl; varför händer inget?

Kan det kanske bero på att detta inte enbart, eller kanske inte ens främst, är en folkhälsofråga utan ett ekonomiskt styr- och managementproblem? Vilket i sin tur gör att kloka chefer och politiker får lägga tid på att kringgå system, istället för att vara där och stödja.

– I stort sett alla frågor i den offentliga sektorns mjuka del borde präglas av helhetssyn och långsiktighet. I stort sett alla organisationer, styrsystem, uppföljningssystem och ersättningsystem präglas av det motsatta. Är inte det konstigt?

LIDER AV RESURSSLÖSERI

Ingvar Nilsson pekar på komponenter som ger strukturella förutsättningar ...

- hur ser organisationen ut; har vi helhetssyn och samverkan?
- styr och följer vi upp långsiktigt?
- hur ser ersättningsystemen ut?
- har vi styrsystem som ger det vi vill ha?

... och drar exempel på inkonsekvens i samhället:

– Familjecentraler har vi för att vi vill skapa trygga och goda relationer. Samtidigt bygger vi ett system som bygger på otrohet; det vill säga det fria vårdvalet. Kan man istället premiera trohet och långsiktighet?

För att lyckas med långsiktighet och helhetssyn – avsättning av socialt investeringskapital – så krävs det både uthållighet, mod och risktagande.

– Det handlar inte om att vi lider av resursbrist, utan av resursslöseri, dundrar Ingvar Nilsson och fortsätter:

– Det finns oerhörda resurser, men på fel plats, fel tid och i fel sammanhang. Detta leder till ineffektiv resursanvändning och mänskligt lidande som till stora delar är onödigt.

Att använda resurser på ett defensivt eller offensivt sätt resulterar i, vad Ingvar kallar, onda och goda kostnader. Onda har ingen eller liten effekt på resultat; goda har stor eller god effekt. Hur är insatserna – fragmenterade eller samordnade; kort- eller långsiktiga; pro- eller reaktiva; passiviserande eller aktiverande; empowermentbaserade eller ej; kunskapsbaserade eller ej? Ska man skapa effektivitet måste man skapa ansvarsfördelning så att kommunstyrelse eller motsvarande ser över strukturer, system och organisation. Facknämnder ska utveckla och implementera metoder medan medarbetarna står för kompetenshöjning.

INVESTERA SOCIALT

Som avslutning pekar Ingvar Nilsson på tre saker att göra:

- skapa ett socialt investeringsutrymme – pengarna finns
- slå sönder stuprören – det finns de som börjat
- förändra och/eller använd styrsystemen på ett nytt sätt – sociala investeringar och en ny kommunrevision är möjlig

Det är bra att börja i det lilla genom att omfördela resurser i preventiv riktning, genomföra preventiva och samverkande projekt, göra socioekonomiska analyser och sprida kunskap om metoder och synsätt.

Ingvar Nilsson riktade sig till publikens alla lokala beslutsfattare:

– Det går om man börjar med något litet och ser till att lyckas. Förebilder och kunskap finns, så ta kontakt, bygg nätverk och lär av varandra. Och våga ta risker, agera långsiktigt – och var uthållig. Med andra ord: sätt Ior i karantän, släpp loss Tigger, JUST DO IT. Det är dags att gå från prat till verkstad. •

”Med andra ord: sätt Ior i karantän, släpp loss Tigger, JUST DO IT. Det är dags att gå från prat till verkstad.”

Christer Glännestrand: Skolfrånvaro och utanförskap

Skolk är farligt. Det kostar pengar, välbefinnande och till och med liv. I Vänersborg har man satsat och är på gång att vinna slaget om skolket.

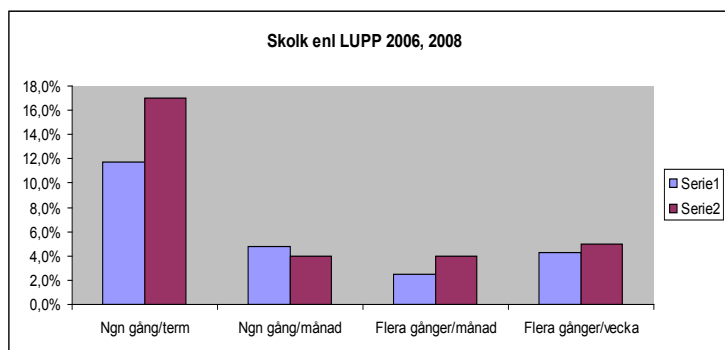
– Vi har ökat förståelsen för att närvaro är en framgångsfaktor och skolk är en riskfaktor, säger Christer Glännestrand, enhetschef Vänersborgs kommun.

Inom förbättringsområdet ”Ökad skolnärvaro” har man i Vänersborgs kommun framgångsrikt arbetat med att minska skolket. De problem som identifierats i skolår 7-9 och i gymnasiet är

- hög frånvaro – både anmäld och oanmäld
- det finns inget enhetligt mått och inga gemensamma rutiner
- skolk är inget definierat elevvårdsproblem

– Vi är helt enkelt inte bra på att mäta frånvaro, säger Christer Glännestrand.

En mätning som utfördes på fyra skolor i Vänersborg under vårterminen 2010 visar att en skola har system som säkerställer statistiken, medan övriga tre skolor har olika system. Vid mätningen passade man också på att, i en enkät, fråga lärarna hur de uppskattar frånvaron med fokus på de elever som är i riskzonen. Enligt tidigare statistik från 2006 och 2008 såg läget ut som på bilden.

Hur ser det då ut runt om i landet när det handlar om sambanden mellan skolk, grundskolebetyg och gymnasiebetyg? Det finns en del material och talar ett tydligt språk. Det finns klara samband mellan å ena sidan skolk och å andra sidan tonårssjälvmod, kriminalitet och utanförskap.

Hur ser det då ut runt om i landet när det handlar om sambanden mellan skolk, grundskolebetyg och gymnasiebetyg? Det finns en del material och talar ett tydligt språk. Det finns klara samband mellan å ena sidan skolk och å andra sidan tonårssjälvmod, kriminalitet och utanförskap.

– Närvaron i skolan har mycket större betydelse än vi sett tidigare, kommenterar Christer.

Hur ska då skolket beskrivas? Är det en sund protest eller är det ett riskbeteende?

– Svaret är riskbeteende. Skolkarna är i högre utsträckning kriminella, flera av dem använder droger, de begår oftare allvarliga regelbrott i skolan och får oftare ofullständiga betyg i kärnämnen, informerar Christer Glännestrand.

Tittar man på skolket ur ett socioekonomiskt perspektiv så ligger resonemanget i linje med Ingvar Nilssons teorier. I Vänersborg bestämde de sig för att ta reda på vad ett besök kostar hos psykolog, studie- och yrkesvägledare och andra elevvårdande tjänstemän kostar. Prislappar sattes och så tittade man på vilka elever som skolkar. Resultatet visade att 13 procent av Vänersborgs 1 350 elever var detssamma som 175 skolkande elever. 68,5 procent är ströskolkare, 23 procent skolkar då och då medan 8,5 procent är borta åtminstone en dag i veckan. Den socioekonomiska kalkyl som gjordes visade att kostnaden för att förebygga eller bryta utanförskap skulle överstiga 15 miljoner. Man bestämde sig dock för att göra omprioriteringar av resurserna.

Nyordningarna kom att omfatta ett enhetligt uppföljningssystem, gemensamma rutiner, samverkansrutiner mellan skola-socialtjänst-BUP-ungdomsmottagningen-polis, fokus på tidiga insatser med pedagogisk och skolsocial kartläggning, riktade insatser och

kontinuerlig uppföljning. Resultatet har gett ökad kvalitet i elevvårdsarbetet, både pedagogiskt och skolsocialt.

– Vi har också blivit bra på att identifiera andra orsaker till skolk, kommenterar Christer som kan tala om att gymnasiet har halverat den olagliga frånvaron och minst en av 7-9-skolorna har halverat antalet storskolkare. Och fler förstår faran med skolk.

Skolktrenden är bruten och skolket har fått en egen bildmetafor; isberget:

– En del av isberget är synligt och tillgängligt; skolkare, hemmasittare och korridorsittare har vi koll på eftersom det syns när de inte är i skolan, säger Christer Glänestrand.

Vilka orsakerna till skolket är – mobbing, psykisk ohälsa, svårigheter i skolan eller i hemmet till exempel – är saker de tar reda på inom skolorna i Vänersborg. Genom samtal med eleverna om varför de skolkar, kommer det fram mycket kunskap eftersom eleverna är tydliga.

– Det som krävs för att allt ska fungera ligger lite mer under ytan; skolans uppgift att skapa sammanhang och förutsättningar. Det handlar bland annat om rätt kompetens hos lärarna, pedagogik, förhållningssätt liksom bemötande, trivsel och organisation. •

Barbro Rohdin: Fotbollslaget

Trettio f d bråkstakar sparar miljoner åt Härryda.
Genom en preventiv satsning fostras, socialiseras
och utbildas det – till stor del på fotbollsplanen.

”Jag har flera gånger försökt förklara det goda med prevention, men har inte kunnat bevisa det ekonomiska. Efter att ha utbildats av Ingvar Nilsson har jag fått den största aha-upplevelse man kan få. Nu kan jag se övergripande.”

2007 var ett oroligt och bökigt år i Mölnlycke med skadegörelse, våld, bråk och vandalisering. Majoriteten av bråkstakarna, många med invandrarbakgrund, hade börjat känna av sitt utanförskap. Kommunens fritidsledare gjorde vad som stod i deras makt och försökte lösa problemen genom att prata med killarna om vad de skulle vilja göra istället.

Svaret var tydligt och entydigt: spela fotboll.

En handlingsplan och en konferens på Allmänna Barnhuset senare sa kommunstyrelsen ja till att använda pengar i preventivt syfte.

– Vi skapade då embryot till något nytt. Målen var att fostra, socialisera och utbilda 30 killar med 18 olika nationaliteter, berättar Barbro Rohdin, utredare och verksamhetschef för individ- och familjeomsorgen i Härryda kommun.

Inledningsvis var det individualismen som var starkast. Hårda ord och tuffa tag var det på planen. Men med tiden växte spelglädjen och ledarna kunde föra in både livskunskap och samarbete på ”schemat”. Samarbete kunde till exempel handla om hur man lyckas få in bollen i målet ... Om man gör det tillsammans, och inte var och en för sig, så har man större utsikter att lyckas.

De trettio killarna var alla i riskzonen för att bli kriminella, missbrukare eller psykiskt sjuka. Femton av dem i högriskzon. Kalkylen var att om hälften av spelarna räddas går kommunen med vinst efter fem år, trots att satsningen på fotbollslaget kostar en miljon kronor per år. Efter tio år beräknas den ackumulerade vinsten vara drygt 16 miljoner. Ser

man på hela vuxenlivet, 50 år framåt, så har vinsten blivit närmare 80 miljoner.

– Ett annat sätt att beskriva hur pengarna används är att idag räcker de för 30 killar. De skulle också kunna räcka till 466 dagar i häktet – för en person, konstaterar Barbro Rohdin.

”Alla vet att det är lätt att ro iland förebyggande arbete samhällsekonomiskt, men vi ville se den kommunala besparingen. Det kan jag visa nu och det känns så skönt”, kunde Barbro Rohdin meddela tidningen Dagens Samhälle i maj 2010.

Denna långsiktiga investering har medfört att man i Härryda har lärt och dragit slutsatser av sitt arbete:

- Lyssna bättre på ungdomarnas egna idéer
  - Det preventiva och rehabiliterande arbetet förhindrar negativ trend
  - Kommunens aktörer samordnar sig
  - Man ser ett gemensamt mål
  - Kommunen har gjort en investering som ger utdelning på sikt
- Det är viktigt att kunna räkna och sätta prislappar på vad man ska göra, avslutade Barbro Rhodin. •

Hamza Rahimi och Salih Gecaj är med i Mölnlycke BK, laget som är en lönsam investering för Härryda kommun. Foto: Adam Ihse/Scanpix

Laget sparar miljoner åt Härryda

Av Dagens Samhälle
Publicerad 11 maj 2010

Mölnlycke BK är inte bara ett fotbollslag. Det är också en bra investering för Härryda kommun, det finns det siffror på.

Femton av lagets trettio spelare löpte från början stor risk att bli kriminella, missbrukare eller psykiskt sjuka. Om hälften av dem räddas går kommunen med vinst efter fem år, trots att satsningen på fotbollslaget kostar en miljon kronor per år.

– Alla vet att det är lätt att ro iland förebyggande arbete samhällsekonomiskt, men vi ville se den kommunala besparingen. Det kan jag visa nu och det känns så skönt, säger Barbro Rohdin, verksamhetschef för individ- och familjeomsorgen.

Läs i Dagens Samhälle nr 17 hur beräkningarna ser ut och hur det går för laget. Kommer ut den 12 maj.

Jan E Persson:

Gränsöverskridande chefskap

– krav på förändringen av den ekonomiska styrningen

– Vi lever i en fragmentarisk värld, där kommunernas och landstingens organisationer arbetar med målgruppen barn- och ungdomar en i taget, sällan tillsammans. Men arbetet handlar om hela och levande människor vilket gör samverkan helt nödvändig. Det går inte att jobba förebyggande bara inom skolan eller bara inom sjukvården, inledde Jan E Persson, ekonomie doktor från Lunds universitet.

Vi vill ha bättre nytta för samma pengar. Och det går att få med hjälp av samverkan. Men för att se helhet och långsiktighet måste en rad förutsättningar uppfyllas. Pengarna, till exempel, som idag pytsas ut i stuprör för att fullgöra sitt uppdrag borde hellre flöda i hängrännor. Men hur skapar vi dem? Hur hängs de och hur hanterar vi flödet?

Pengar är mycket, men dock inte allt, konstaterade Jan E Persson och pekade på bristen av kunskap. För vad vet vi, som ska samverka, egentligen om varandra – vad vet socialtjänsten om skolan till exempel? Sanningen är att vi har klart begränsad kunskap.

– Skolan är misstänksam mot socialtjänsten. Socialtjänsten tycker inte om skolan. Barnpsykiatrien tycker inte om vare sig skolan eller socialtjänsten. Fältarbetarna tycker inte om några andra och inga andra tycker om polisen, citerade Jan E Svensson författarna Klefbeck och Ogden.

Det är betydelsefullt att ägna tid åt att berätta för varandra om hur vi tänker, arbetar och lever. Kanske är det det enda sättet att komma bort från fördomar. Okunskap är fördärlig.

– Vertikalt chefskap passar inte heller bra i samverkan och det är tyvärr inte många chefer som tittar åt sidan, beklagade Jan E Persson. De flesta är fångade i en upp- och nersyn i sitt chefskap.

UTMANINGAR ATT HANTERA

Fragmentariska organisationer, brist på kunskap om varandras verksamheter och det vertikala chefskapet gör att vi ställs inför utmaningar, både strukturella och interpersonella, när vi försöker oss på att samverka. Utmaningar som måste hanteras. De strukturella utmaningarna är främst styrsystem, ansvarsfördelning och arbetsorganisation. De interpersonella kan samlas under begreppen professionella perspektiv, personliga och kulturella attityder.

Med det personliga perspektivet menar Jan E Persson förhållningssättet till varandra på jobbet; gå i clinch, samarbeta, kanske ge med sig. Det finns tyvärr prestigefyllda chefer som inte är sugna på att samarbeta med ”lägre stående”, och det finns chefer som inte står ut utan total koll.

– Vi måste bort från sådana statuskillnader och kontrollbehov!

När man tillsätter medarbetare i samverkansprojekt bör man göra det med omsorg. Den personliga attityden är mycket viktig, eftersom många olika kompetenser – psykolog, pedagog, fritidsledare och så vidare – ska samsas med sina olika språk och olika sätt att använda termer.

Resursfördelning mot målgruppen barn och ungdomar

Lika viktigt är det att hantera de olika kulturella attityder som plötsligt ska samsas. Sedan tider tillbaka har olika organisationer skapat sina egna värderingar. De olika kulturen försvårar möten, eftersom vi ständigt kånkar omkring tyngda av vår egen kulturella ryggsäck. För att lyckas skapa samma mål och komma framåt i en samverkan är det nödvändigt att tidigt ta upp en dialog om det.

Arbetsorganisationen utgör en utmaning eftersom det är svårt att komma överens om vem som ska betala när flera gör något gemensamt.

– Har man inte i förväg riggat för det, så blir inget nyttigt gjort, försäkrade Jan.

Ansvarsfördelning kan också vara svårhanterlig med tanke på att mandaten att fatta beslut ser olika ut; jämför till exempel en rektor med en chef på individ- och familjeomsorgen. Olika försvårar samarbetet.

TRE GRUNDLÄGGANDE FUNKTIONER

Hur ska då dessa utmaningar hanteras? Jan E Persson valde att visa på exemplet med gränsöverskridande chefskap i Limhamn-Bunkeflo, en välmående, snabbväxande stadsdel i Malmö med ökande problematik där man med framgång provat samverkan.

Talar man om gränsöverskridande chefskap talar man också om tre grundläggande funktioner; ledningsansvar, arbetsorganisering och ekonomistyrning. Det betyder:

1) Klara ut vem som har ansvar. De som ska samverka kan inte ha en ansvarig för varje stuprör. Hur utses den ansvarige?

2) Vem ska göra vad? Hur ser arenan ut där man ska agera?

3) Få med ekonomin; det vill säga de personer som har kompetens att göra kalkyler, som kan ”skruva på system” och få det att fungera.

”Talar man om gränsöverskridande chefskap talar man också om tre grundläggande funktioner; ledningsansvar, arbetsorganisering och ekonomistyrning.”

SÅ HÄR BÖR DET VARA

Jan E Persson bjöd publiken på en genomgång av hur det kan se ut när samverkan faktiskt fungerar:

I en samverkan finns det mötesplatser, fora, arenor – ställen som är lämpliga att träffas på. Flera professioner från olika håll möts relativt frekvent. Och mötandet avstannar inte under perioder; det är ständigt pågående.

Medarbetarna är målgruppsorienterade och anstränger sig för att se målgruppen. De är också handlingsinriktade. Saker och ting ska göras. Det ska hända!

Medarbetarna lär sig nytt under tiden. Det finns inget recept som passar alla; varje kommun till exempel har sina unika behov och förutsättningar. Men man vågar pröva – risker finns ju med allt ... Eftersom allt som görs dokumenteras, ökar kompetensen inför nästa projekt.

Den som har ledningsansvar omger sig med en planeringsgrupp där individ- och familjeomsorgschefen medverkar liksom barn- och utbildningschefen, ekonomichefen samt forskarna. De träffas var tredje vecka på inlagda halvdagsmöten då de planerar arbetet på en strategisk nivå samtidigt som de tar ansvar för dokumentationen.

I det som kallas chefsforum medverkar enhetschefer inom socialtjänst, skola, fritid och BUP samt planeringsgruppen, vilket tillsammans blir 15 personer. De träffas en gång per månad och är lite av ”verkstån”. Här sker prioriteringar, här definieras problem och här kommer man överens om vem som ska göra vad. Här utbyts också de erfarenheter som gör att det hela kan liknas vid en resa som för framåt.

– Ekonomerna är mycket viktiga att ha med, menar företagsekonomen, och beskriver den betydelsefulla ekonomigruppens sammansättning; ekonomer, berörd verksamhet samt forskarna. De träffas minst en gång varje månad och har som främsta uppgifter att beräkna samordningsvinster och utveckla styrsystem.

STARTA FÖRSIKTIGT

Vid start av samverkansprojekt finns en del saker som är värda att tänka på. Jan tipsade:

– Man vet så väldigt lite från början. Det är först när man är där som man känner allt med alla sinnen. Därför är det klokt att starta i liten skala med ett projekt som inte är för alla, men för några. Då blir det hanterligt och det är dessutom bra om man röner framgång, så man har något att visa upp och locka fler med senare.

– Top down och bottom up, fortsatte Jan E Persson och förklarade: förankring krävs av chefer, samtidigt som folk på golvet ska vara med. Båda behövs!

– Och se för allt i världen till att få med ekonomerna. •

Bordssamtal x 2

Sorlet steg kring borden när 120 ledare och politiker diskuterade hur arbetet mot trygga och goda uppväxtvillkor kan gå vidare.

För det fortsatta arbetet kring barns hälsa och välfärd kommer det under hösten 2011 att bildas ett regionalt nätverk med arbetsgrupper på tjänstemannanivå. Syftet är att ta tillvara de områden som politiker, och andra konferensdeltagare, fokuserat på för att stärka barns välfärd och hälsa.

Deltagarna kommer från kommuner, högskolor, universitet och regiongemensamma förvaltningar. Avtalsförslag ska tas fram och ekonomi för gemensamma insatser diskuteras med de kommuner som har uttalat sitt intresse för att delta i nätverket.

Arbetsgrupperna kommer att ta fram förslag på projekt och insatser i samverkan inom de områden som konferensernas deltagare föreslagit. En tredje konferens genomförs preliminärt senhösten 2012 och innehåller en avstämning av dessa förslag och insatser. I det kommande utvecklingsarbetet är det önskvärt att kommunerna som deltar representerar glesbygd, landsbygd och större städer. Detta ger också perspektiv på barns olika uppväxtvillkor.

Arbetsgruppernas sammansättning sker med olika professioner, frivilligorganisationer och forskare med inriktning ”att skapa förutsättningar för trygga och goda uppväxtvillkor”. Under arbetets gång görs återkopplingar till dokumentationen från de båda konferenserna.

FRÅGOR ATT DISKUTERA

Dagens bordssamtal leddes, liksom på förra konferensen, av konsulterna Anna Fridén och Rakel Heed. Samtalen delades upp på två sittningar och deltagarna skulle den här gången ge sitt stöd till nämnda nätverk, arbetsgrupper och politiker. Vid samtalen under den första sittningen var uppgiften att fundera på hur nätverket och arbetsgrupperna ska arbeta och samverka för att nå bestående resultat. Vid den andra sittningen, på eftermiddagen, lyftes frågan om vad som skulle kunna föras vidare till politiken på hemmaplan.

Båda uppgifterna kunde behandlas utifrån ett av de tre teman som togs fram på den första konferensen, steg 1:

- Barn som medborgare
- Samverkan ur ett välfärdsperspektiv – barns uppväxtvillkor
- Barns och ungas delaktighet

Efter Annas och Rakels presentation omplacerade sig 120 deltagare, och i nya konstellationer diskuterades frågorna med utgångspunkt från förmiddagens föreläsningar. Tre av grupperna valde perspektiv ”Barns och ungas delaktighet”, fyra ägnade sig åt ”Barn som medborgare” och fem åt ”Samverkan ur ett välfärdsperspektiv – barns uppväxtvillkor”. Samtliga med sikte på hur man uppnår långsiktiga och bestående resultat.

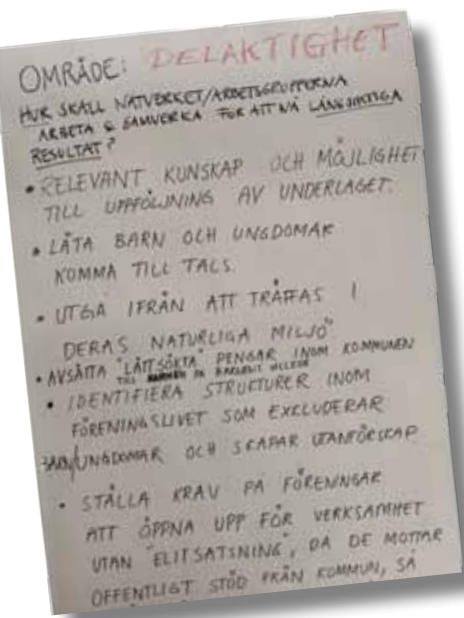
När de två uppgifterna ventilerats under samtal och kommenterande mingel, kunde Anna och Rakel samla ihop auditoriets åsikter och idéer, nu nedtecknade på tolv stora pappskyltar. På sidorna 16-22 redovisas vad grupperna kom fram till.

Engagemang!

Hur ska nätverket och arbetsgrupperna arbeta och samverka för att nå långsiktiga resultat?

■ BARNS OCH UNGAS DELAKTIGHET

Relevant kunskap och möjlighet till uppföljning av underlaget.

Låt barn och ungdomar komma till tals.

Utgå från att träffas i barns och ungdomars naturliga miljö.

Avsätt "lättsökta" pengar inom kommunen till barnen på barns villkor.

Identifiera strukturer inom föreningslivet som exkluderar barn och ungdomar och skapar utanförskap.

Ställ krav på föreningar att öppna för verksamhet utan "elitsatsning", då de mottar offentligt stöd från kommun, så att alla barn och ungdomar känner sig välkomna.

Samverkan ekonomiskt mellan kommun och region; delat ansvar.

"Toppstyrt"; arbeta mer platt istället.

"Sätt människan i centrum."

Våga investera i det främjande och förebyggande.

Inte sitta för länge på olika poster.

Tidig samverkan mellan BVC, mödravård, förskolan, föräldrautbildning, samverkan mellan skola och sociala samt värdegrundsarbete inom skolverksamheten.

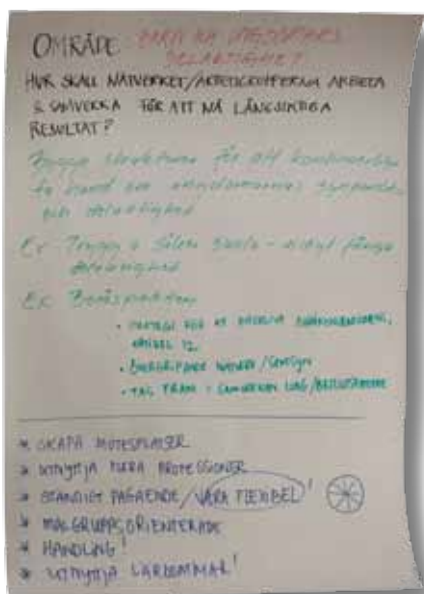
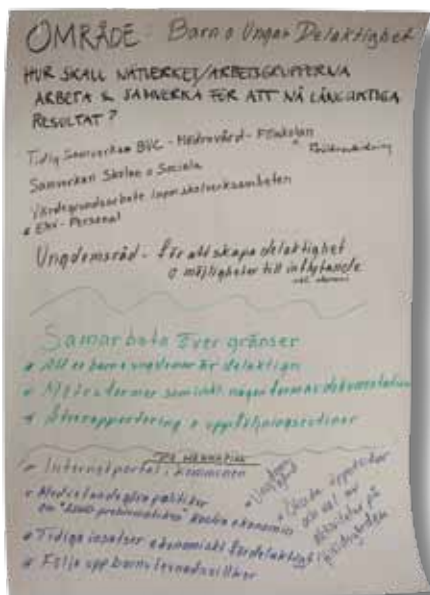
Ungdomsråd behövs för att skapa delaktighet och ge möjligheter till inflytande (inklusive ekonomi).

Samarbeta över gränser; barn och ungdomar ska vara delaktiga, använd mötesformer som har någon form av dokumentation och se till att det finns återrapportering och uppföljningsrutiner.

Bygga strukturer för att kontinuerligt ta hand om ungdomarnas synpunkter och delaktighet.

Exempel 1: Trygg och säker skola – tidigt fånga delaktighet.

Exempel 2: Boråspaletten med strategi för att införliva barnkonventionens artikel 12, övergripande nätverk och samsyn, tas fram i samverkan mellan ung och beslutsfattare.

Hur ska nätverket och arbetsgrupperna arbeta och samverka för att nå långsiktiga resultat?

■ BARN SOM MEDBORGARE

Samverkan på nationell nivå mellan SKL, Folkhälsoinstitutet, Skolverket och Socialstyrelsen.

Tydlig samverkan inom kommunen.

Salutogent perspektiv i nätverksmöten.

Fokus på lösningar.

Arenor för ungdomar tillsammans med viktiga vuxna.

Tydligt syfte, uppdrag och funktion.

Se till att det finns tid och resurser för arbetsgrupperna.

Använd metodbanken som projektarbetsyta för dokumentation och kommunikation.

Barnperspektivet – ta fram hur man konkretiserar i beslutsunderlag.

Inventera vad som görs!

Föräldrarollen – stärk ansvaret.

Pröva utveckling av ungdomsmottagningar; bredda uppdraget i samverkan med unga.

Metodutveckla – hur samtalar man med barn i olika åldrar.

Demokratiträning för och med barn och unga.

Nätverket ska jobba med "icke frälsta" aktörer i kommun och region för att sprida praktisk kunskap.

Gör modeller för flickor också – kostnad på annat sätt?

Ge hälsofrämjande insatser till utsatta barn- och ungdomsgrupper: barn med funktionsnedsättningar och psykisk ohälsa.

Låt familjecentraler vara "kittet".

Fasta rutiner mellan aktörer.

Nätverket bör ha "egen" budget.

Motivationsarbete

Långsiktighet – ej projekt.

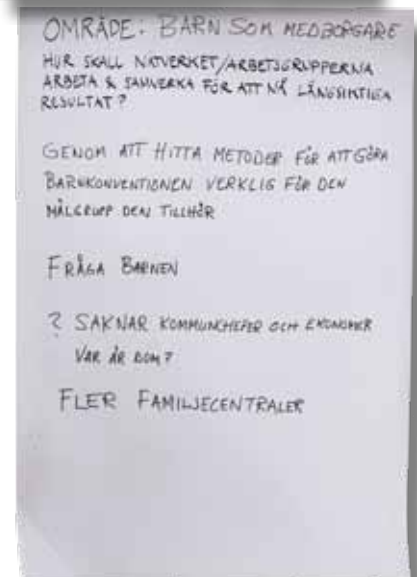
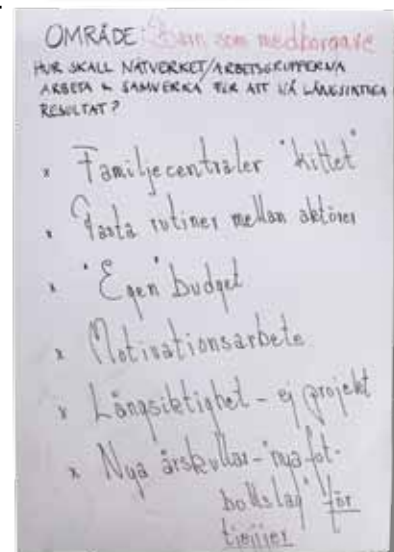
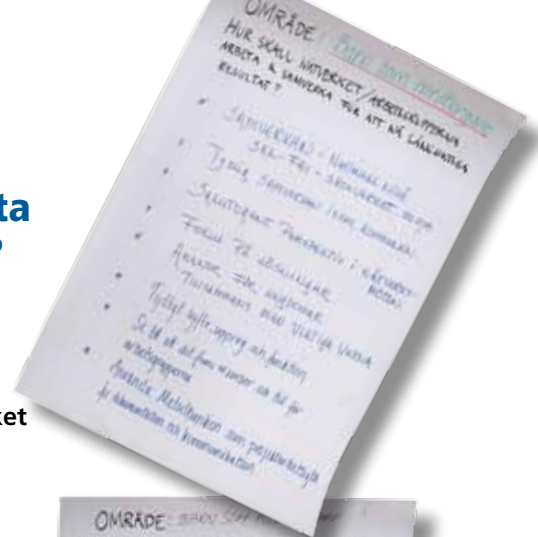
Nya årskullar – nya fotbollslag för tjejer.

Genom att hitta metoder för att göra barnkonventionen verklig för den målgrupp den gäller.

Fråga barnen!

Var är kommuncheferna och ekonomerna – saknar dem!

Fler familjecentraler.

Hur ska nätverket och arbetsgrupperna arbeta och samverka för att nå långsiktiga resultat?

■ SAMVERKAN UR ETT VÄLFÄRDSPERSPEKTIV – BARNNS UPPVÄXTVILLKOR

Beslut av Västra Götalandsregionens politiker krävs för att arbeta och arbeta vidare enligt Ingvar Nilssons metod.

Möten mellan politiker och tjänstemän i regionen och kommunerna.

Tydligt uppdrag – styrning – finansiering – genomförande – uppföljning.

Arbetsgrupper och nätverk måste arbeta med chefstjänstemän i region och kommuner.

Ha med ekonomerna – enkla goda exempel med ekonomiska beräkningar ska stärka arbetet.

Samverkan mellan olika aktörer måste få tid och utrymme i tjänsten.

Avsätt medel i bokslutet för sociala långsiktiga investeringar.

“One door in” – familjecentraler.

Prestationsbaserat ersättningsystem.

Samverkansavtal

Skapa förutsättningar för samverkan mellan kommun och landsting och andra berörda kring barn och unga (ungdomscentral typ familjecentral).

Skapa förutsättningar för:

- kunskapsspridning och socioekonomi
- kunskap om varandras professioner
- budgetprocess
- gemensam målformulering – tydligt och mätbart
- ansvarsfördelning
- gränsöverskridande chefskap

Sekretess, återkoppling, samverkan mellan skola/socialtjänst/föräldrar och kommun/region.

Lära sig varandras lagstiftning.

Familjecentraler och ungdomscentraler – positivt – kan tillämpas på andra områden; LSS och äldre till exempel.

Investeringsfond för hälsa och förebyggande åtgärder.

Generella insatser gynnar alla.

Avsätt medel för samverkan.

Personoberoende nätverk som inte står och faller med en person.

Våga lägga ner, eller revidera, det som inte längre fungerar.

Kontinuerliga möten över gränserna.

OMRÅDE: Samverkan ur ett välfärdsperspektiv – barns uppväxtvillkor
HUR SKALL NÄTVERKET/ARBETSGRUPPERNA ARBETA OCH SAMVERKA FÖR ATT NÅ LÅNGSIKTIGA RESULTAT?

Beslut av Västra Götalandsregionens politiker krävs för att arbeta vidare enligt Ingvar Nilssons metod.

Möten mellan politiker och tjänstemän i regionen och kommunerna.

Tydligt uppdrag – styrning – finansiering – genomförande – uppföljning.

Arbetsgrupper/nätverk måste arbeta med chefstjänstemän i region och kommuner.

Ha med ekonomerna – enkla goda exempel med ekonomiska beräkningar ska stärka arbetet.

Samverkan mellan olika aktörer måste få tid och utrymme i tjänsten.

Avsätt medel i bokslutet för sociala långsiktiga investeringar.

↓ Innehåll = 222

OMRÅDE: 14-11
HUR SKALL NÄTVERKET/ARBETSGRUPPERNA ARBETA OCH SAMVERKA FÖR ATT NÅ LÅNGSIKTIGA RESULTAT?

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR:

- FÅ TILL SAMVERKAN MELLAN KOMMUN/LANDSTING OCH ANDRA BERÖRDA KRING BARN OCH UNGA (EN MODELL)
- KUNSKAPSSPRIDNING OM SOCIOEKONOMI
- KUNSKAP OM VARANDRAS PROFESSION
- BUDGETPROCESS
- GEMENSAM MÅLFÖRMULERING – TYDLIGT OCH MÄTBART
- ANSVARSFÖRDELNING
- GRÄNSÖVERSKRIDANDE CHEFSKAP

OMRÅDE: SAMVERKAN
HUR SKALL NÄTVERKET/ARBETSGRUPPERNA ARBETA OCH SAMVERKA FÖR ATT NÅ LÅNGSIKTIGA RESULTAT?

- Sekretess, återkoppling, samverkan mellan skola/socialtjänst/föräldrar och kommun/region
- Lära sig varandras lagstiftning
- Familjecentraler och ungdomscentraler – positivt – kan tillämpas på andra områden; LSS och äldre till exempel
- Investeringsfond för hälsa och förebyggande åtgärder
- Generella insatser gynnar alla
- Avsätt medel för samverkan
- Personoberoende nätverk som inte står och faller med en person
- Våga lägga ner, eller revidera, det som inte längre fungerar
- Kontinuerliga möten över gränserna

Organisera och strukturera samverkan på en strategisk nivå och arbeta strategiskt med gränsöverskridande ledarskap.

Ha utgångspunkten "social hållbarhet".

Social investeringsbudget!

Upprätta samverkansavtal!

Politisk viljeyttring.

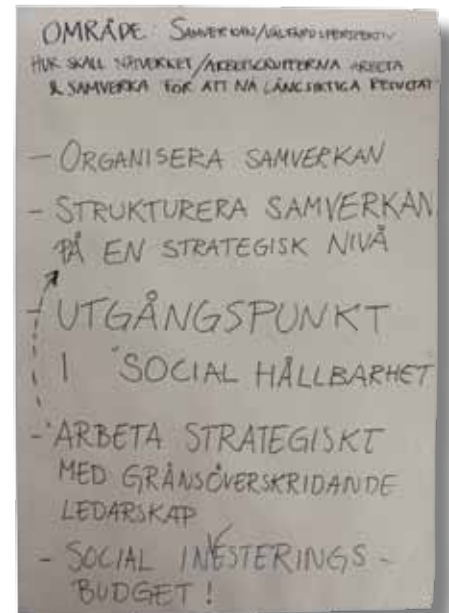
Samverkan med frivilligorganisationer.

Ta fram goda exempel; familjecentralen.

Ha med hälsoekonomiskt tänkande från början.

Låt målgruppens behov styra.

Personliga möten är viktiga!

**"Tillsammans kan vi få ett större genomslag,
tänka nytt i nya strukturer och se på vårt arbete på andra sätt.
Låt oss ta med den nya kunskapen,
göra något av den och ta den vidare."**

Sagt på konferensen steg 1 den 17 november 2010

Vad vill vi föra vidare till politiken på hemmaplan i kommunerna?

– auditoriets förslag uppdelat på tre teman

■ BARN OCH UNGAS DELAKTIGHET

Skaffa internetportal i kommunen.

Medvetandegör politiker om "ADHD-problematiken" kontra ekonomin.

Tidiga insatser är ekonomiskt fördelaktigt!

Följ upp barns levnadsvillkor.

Ökade öppettider och val av aktiviteter på fritidsgården.

Skapa mötesplatser.

Utnyttja flera professioner.

Var flexibel och målgruppsorienterade.

Handling!

Utnyttja lärdomar.

Samverkan ekonomiskt mellan kommun och region, delat ansvar.

Toppstyrt – arbeta mer platt istället.

Sätt människan i centrum.

Våga investera i det främjande och förebyggande.

■ BARN SOM MEDBORGARE

Lås in lor och släng bort nyckeln.

Skicka fler på kurs hos Ingvar Nilsson.

Prata med kommunalrådet och berätta om socioekonomiska fonder.

Motionera om investeringsfonder.

Lobba för investeringsbudget.

Utmana stuprören.

Samla kompetens från det sociala och skolan för att upprätta en social(budget)pott för gemensamma åtgärder. Snabba beslut!

Gemensamt ansvar (kostnad) mellan skola och det sociala för institutionsplaceringar.

Fråga barnen – de som inte håller på med idrott.

Ta upp dagens tema med kommunledningsgruppen.

Argumentera

Internetportal i kommunen
Tidiga insatser är ekonomiskt fördelaktigt
Följ upp barns levnadsvillkor

SKAPA MÖTESPLATSER
Utnyttja flera professioner
Var flexibel och målgruppsorienterade
Handling!
Utnyttja lärdomar!

Samverkan ekonomiskt mellan kommun/region, delat ansvar
"Toppstyrt", arbeta mer platt istället
"Sätt människan i centrum"
Våga investera i det främjande, förebyggande
Inte sitta förlånga på dik-proter.

VAD GÖR VI NU!
Jag vill samla kompetens från sociala och skolan för att upprätta en social(budget)pott för gemensamma åtgärder. Snabba beslut!
Gemensamt ansvar (kostnad) mellan skola och det sociala för institutionsplaceringar (skola och sociala)
Fråga barnen - de som inte håller på med idrott
Ta upp det med min kommunal ledningsgrupp - berätta om dagens tema

Argumentera
Prata med chefsektion
Politisk dialog
Kunskapsutbredning
Ta behövliga initiativ
Lösa sekretessproblem
Förankra

Prata med chefsekonom

Politisk dialog

Kunskapspridning/överföring

Ta behövliga initiativ

Lösa sekretessproblem

Förankra

Motionera om sociala investeringsfonder för barn och ungas framtid och hälsa.

Ta initiativ för att sprida kunskapen på hemmaplan.

Ta med långsiktigt hälsoarbete i kommuners strategiska planer.

Hälso- och sjukvårdsnämnderna bör lyfta barnfattigdomsfrågor.

■ SAMVERKAN UR ETT VÄLFÄRDSPERSPEKTIV – BARNNS UPPVÄXTVILLKOR

Skapa en struktur för hur vi ska arbeta gemensamt på ledningsnivå i kommunen – strukturoperativ nivå.

Lyft det gränsöverskridande ledarskapet i arbetsgrupper på hemmaplan.

Lobba för social investeringsbudget.

Just do it!

Möten mellan sektorer.

Föra in LSS som en riktad grupp på familjecentralen.

Inprätta det långsiktiga vinsttänket.

Intressera förvaltningschefer för samverkan.

Anslå pengar för utbildning med Ingvar Nilsson.

Fokusera på förebyggande och främjande.

Bli ännu bättre – något mer än familjecentral.

Sprid vad socioekonomi innebär.

Inspirera politiker och tjänstemän kring socioekonomi och få med det i budgetprocessen.

Bilda nätverk kring det hälsofrämjande arbetet lokalt för barn och unga 0–20 år. Till exempel med kyrka, soc, IFO, BUP, föreningar och så vidare.

Skicka politiker, ekonomi- och kommunchef på Ingvars 6-dagarskurs.

Ta reda på vilka hemma som har lyssnat på Ingvar.

Implementera tänkandet i den ordinarie verksamheten.

POLITIKER:
HAR
MOTIONERAT
OM SOCIALA
INVESTERINGSFONDER
FÖR BARN OCH UNGAS
FRAMTID OCH HÄLSA

TA INITIATIV FÖR ATT
SPRIDA KUNSKAPEN
PÅ HEMMAPLAN

TA MED LÅNGSIKTIGT
HELSOARBETE I
KOMMUNERS STRATEGISKA
PLANER

*45A - Lyfta barnfattigdoms
frågor

IDEER HEMMAPLAN:

• SKAPA EN STRUKTUR FÖR
HUR VI SKA ARBETA GEMENSAMT
PÅ LEDNINGSNIVÅ I KOMMUNEN
→ STRUKTUR OPERATIV NIVÅ

• LYFTA DET GRÄNSÖVER-
SKRIDANDE LEDARSKAPET I
ARBETSGRUPPER PÅ HEMMA-
PLAN

• LOBBA FÖR SOCIAL
INVESTERINGS BUDGET

• JUST DO IT!!

• Möte mellan sektorer (soc + kommun)
• Föra in LSS som en riktad grupp på familjecentralen (läst som för planer osv.)
• Inprätta det långsiktiga vinsttänkandet
• Intressera förvaltningschefer för samverkan
• Anslå pengar för utbildning m Ingvar Nilsson (KUNSOC, KS, KES & med)

• Fokus förebyggande/främjande
• Bli ännu bättre → nåt mer än familjecentral
• Sprid vad socioekonomi innebär
• Inspirera politiker/tjänstemän kring socioekonomi → få med det i budgetprocessen
• Bilda nätverk kring det hälsofrämjande arbetet lokalt för barn och unga 0-20 år t.ex. kyrka, soc, IFO, BUP, föreningar osv.

Shicha: BSFU, ekonomisk & humanistisk
på 6 dags-kurs (14 dagar)

Ta reda på de bästa verk som har
begränsat på 14 dagar.

Implementera förändring i den ordinarie
verksamheten

Fastställa utvecklingsledare för skolorna
och hållbar utveckling för att få in tanken i

Kontakta utvecklingsledaren för hållbar utveckling för att få in tanken i styrningen.

Påbörja plan för ett större arbete.

Berätta för kommunalråd.

Titta på Ingvars beräkningar.

Fundera på vad hälso- och sjukvårdsnämnderna kan göra och bidra med.

- PÅBÖRJA PLAN (FÖR STÖRRE ARBETE)
- BERÄTTA FÖR KOMMUNALRÅD
- TITTA PÅ INGVAR'S BERÄKNINGAR
- LÄS IN IDE (SLÄNG FÖRUT TIDEN)
- BÖRJA LÄRA MIG MER
- FUNDERA PÅ VAD HSN KAN GÖRA
OCH BIDRA MED

"Den folkhälsopolitiska policyn anger riktning, värdegrund och förhållningssätt och ska vara vägledande för det främjande och förebyggande folkhälsoarbetet i Västra Götaland. Policyn är en gemensam plattform för Västra Götaland och förhållningssättet är samarbete och samverkan."

Ur Folkhälsopolitisk policy Västra Götaland

Avrundning och framåtblick

– **Trygga och goda uppväxtvillkor** – det är vi som kan rigga de här villkoren. Det är vi som ska lösa utmaningen. Och inget annat län i landet är så långt framme som vi, konstaterade moderator Johan Jonsson och påminde om samordningsförbundens form och organisering som gör det möjligt att arbeta och samverka på ett bra sätt.

– I vårt län ingår 48 av 49 kommuner i samordningsförbund – alla utom Öckerö. Denna dag visar att det finns ekonomi i förebyggande arbete, summerade Johan med en avslutande förhoppning om att nätverk, arbetsgrupper och investeringsfonder kommer på plats.

Jan Alexandersson (V), ordförande i folkhälsokommittén, kände att vi går hem stärkta efter den här dagen.

– Vi har fått höra ord som fastnat; att ”det är för dyrt” trots stora överskott i kommunerna, att vi är bra på att bygga upp men dåliga på att riva ned det som inte fungerar. Och isberget – vad finns mer under ytan? Det är för att få veta det som vi är här en sådan här dag. Tack till alla. Och avslutningsvis:

– Våga. Just do it. Nu går vi hem och gör verkstad, avslutade Jan Alexandersson som då och då under dagen nynnade på Hansson de Wolfe Uniteds gamla hit ”Var kommer barnen in?”.

Länkar till arrangörers och föreläsares arbetsplatsers hemsidor:

www.vgregion.se/folkhalsa

www.allmannabarnhuset.se

www.skandia.se

www.ism.lu.se (Jan E Persson)

www.seeab.se (Ingvar Nilsson)

www.harryda.se (Barbro Rhodin)

www.vanersborg.se (Christer Glännestrand)

Vi går vidare!

Det kommer att göras regelbundna avstämningar i nätverket för att samordna arbetet med att ta fram arbetsgruppernas förslag. Vid konferensen på hösten 2012 är det dags att presentera och diskutera – sedan kan projekten startas.

REGIONALT NÄTVERK

Med fokus på de områden som identifierades vid framtidsworkshopen 17 november 2010 och 11 april 2011 kommer folkhälsokommitténs kansli hösten 2011 att initiera ett regionalt nätverk för fortsatt arbete för att möta folkhälsoutmaningen Trygga och goda uppväxtvillkor.

ARBETSGRUPPER

Inom det regionala nätverket kommer ett antal arbetsgrupper med tjänstemän att bildas. Syftet är att ta tillvara de teman som deltagarna vid konferenserna fokuserat för att stärka barns hälsa och välbefinnande och långsiktigt minska barnfattigdom. Förslag på projekt eller åtgärder kommer att tas fram. I uppgiften ingår också att förankra och föreslå hur arbetet ska genomföras tillsammans med kommuner och andra intressenter. Fram till hösten 2012 görs avstämning regelbundet i nätverket för att skapa överblick över och samordning av arbetet.

KONFERENS STEG 3

Vid konferensen hösten 2012 kommer förslagen som arbetsgrupperna tagit fram att presenteras och diskuteras av politiker och tjänstemän. Efter det kan beslut tas för att starta de olika projekten.

Intressant läsning!

På Folkhälsokansliets hemsida www.vgregion.se/folkhalsa ligger en rad intressanta rapporter inom ämnesområdet:

- **Familjecentraler i Västra Götaland – en utvärdering;** finns också i en sammanfattande kortversion (2009).
- **Familjecentralernas effekter på samhällskostnader** – ett samhällsekonomiskt räknexempel, ”fallet Emma”, med försök att göra en jämförande kostnadsanalys av samhällets insatser för att stödja ett barn under uppväxten (2011).
- **Kostnader för ojämlikhet i hälsa i Västra Götaland** är en beräkning av vad socioekonomisk ojämlikhet i hälsa kostar samhället (2011).
- **Utanförskapets kostnader för en grupp unga vuxna med psykisk ohälsa på Hisingen** är en rapport med ett socioekonomiskt perspektiv på utanförskap, prevention och rehabilitering (2010).

Några av dagens deltagare från scenen:
Jan Alexandersson hälsade välkommen, Ingvar Nilsson talade om prevention och tidiga insatser, Johan Jonsson var moderator och presenterade bland andra – som på bilden – Christer Glännestrand från Vänersborg, Anna Fridén och Rakel Heed höll i dagens runda-bordssamtal, Barbro Rohdin berättade om ett lösnande fotbollslag i Härryda och Jan E Persson talade om gränsöverskridande chefskap.

Anmälda deltagare

EFTERNAMN	FÖRNAMN	BEFATTNING	ARBETSPLATS	ORT	E-POST
Aebeloe	Ulrika	Folkhälsoplanerare	PÅängen	Härryda	ulrika.aebeloe@harryda.se
Agdur	Jonas	Ordf, KEKS	Mölnadal stadshus	Mölnadal	jonas.agdur@molndal.se
Ahlen	Kerstin	Utv led Folkhälsa	Stenungsunds kommun	Stenungsund	kerstin.ahlen@stenungsund.se
Albinsson	Ulf	Förtroendevald	Volvo	Göteborg	ulf.albinsson@telia.com
Alexandersson	Jan	Ordf	Folkhälsokommittén	Göteborg	jan.alexandersson@vgregion.se
Almén	Marita		IFO	Bengtsfors	marita.almen@bengtsfors.se
Andersson	Bengt	Ordf	Socialnämnden	Tibro	bengt.andersson@centerpartiet.se
Andersson	Malin	Projektleddare	Fritids och folkhälsoförv	Borås	malin5.andersson@boras.se
Andren	Berit	Avdelningschef	Arbets- & familjestödsförv	Mölnadal	berit.andren@molndal.se
Arvidsson	Lillemor	Ordf	Socialutskott & Folkhälsoråd	Stenungsund	rektor@sverigefinskaskolan.org
Arvidsson	Sofia	Förtroendevald	HSN 5	Göteborg	sofiaa73@hotmail.se
Bengtsson	Marita	Vice ordf KS	Kommunledningskontor	Lidköping	marita.bengtsson@lidkoping.se
Berglund	Lena	Ersättare	Folkhälsokommittén	Öckerö	lena.berglund@ockero.se
Bernhard Johnson	Pia	Samordnare	Strömstads kommun	Strömstad	pia.bernhardjohnson@stromstad.se
Berntsson-Berg	Annelie	Enhetschef	Barn- o ungdomsenhet	Lysekil	annelie.berntsson-berg@lysekil.se
Björkman	Sören	Politiker	HSN 5	Göteborg	soren.bjorkman.43@gmail.com
Borg-Saviharju	Ingegerd	Ordf	HSN 8	Borås	ibosav@msn.com
Broberg	Emma	Koordinator	Enheten f rättighetsfrågor	Göteborg	emma.broberg@vgregion.se
Bruncevic	Resad	Ledamot	HSN 11	Göteborg	resad.bruncevic@comhem.se
Carle	Gunilla	1:e socialsekreterare	IFO	Bengtsfors	gunilla.carle@bengtsfors.se
Carlsson	Börje	Ledamot	HSN 5	Göteborg	d3548@hotmail.com
Danesved	Peder	Ledamot	HSN 8	Borås	peder.danesved@folkpartiet.se
Danielsson	Pamela	Vice ordf	Individnämnden	Lerum	pamela.danielsson@lerum.se
Ebbesson	Ann-marie	Vice ordf	Folkhälsorådet	Mölnadal	ann-marie.ebbesson@swipnet.se
Enkvist	Åse	Utvecklingsledare	Regionens Hus	Vänersborg	ase.enkvist@vgregion.se
Eriksson	Olle	Ordf	Barn- o utb.nämnden	Åmål	metall.nkab@dana.com
Essunger	Pia	Hälsoutv/Folkhälsoplanerare	PÅängen	Härryda	pia.essunger@harryda.se
Ferdinandsson	Marianne	Utvecklingsledare	Lärande centralt	Lerum	karin.gertzen@lerum.se
Fransson	Åke	Ordf KF		Götene	ake.fransson@gotene.se
Fredén	Birgitta	Folkhälsoplanerare	Arbete, trygghet o omsorg	Alafors	birgitta.freden@ale.se
Fredén Engvall	Ylva		Länsstyrelsen	Göteborg	ylva.freden-engvall@lansstyrelsen.se
Fristedt	Erik	Politiker	HSN 12	Göteborg	erik.fristedt@telia.com
Gertzén	Karin	Folkhälsostateg	Lärande centralt	Lerum	karin.gertzen@lerum.se
Gram	Rutger	Utvecklingsledare	Folkhälsokommittén	Mariestad	rutger.gram@vgregion.se
Gäbel	Maria	Utvecklingsledare	Regionkansliet	Göteborg	maria.gabel@vgregion.se
Hansson	Kent	Ersättare	Folkhälsokommittén	Grästorp	kenrolhan@hotmail.com
Hedencrona	Ann	Kultur- och utbchef	Kommunen	Mellerud	ann.hedencrona@mellerud.se
Hellstadius	Kari	Ordf	Socialnämnden	Herrljunga	ia.wallin@admin.herrljunga.se
Hevelius	Emma	Folkhälsoplanerare	Folkhälsoenheten	Grästorp	emma.hevelius@grastorp.se
Holmberg	Margareta	Rektor	Elevhälsa	Götene	margareta.holmberg@gotene.se
Jensen	Hanne	1:e vice ordf	HSN 8	Borås	hanne57jensen@hotmail.com
Johansson	Christer	Verksamhetsutv	Melleruds kommun	Mellerud	christer.johansson@mellerud.se
Johansson	Eva	Ledamot	HSN 7	Lindome	031993505@bredband.net
Johansson	Gert	Folkhälsoplanerare	Partille kommun	Partille	gert.johansson@partille.se
Johansson	Liselott	Verksamhetschef	Hälsoäventyret Oasen	Vara	liselott.m.johansson@vgregion.se
Johansson	Mats	Förtroendevald	HSN 2	Ödskölt	matsjohansson@fagerliden.com

EFTERNAMN	FÖRNAMN	BEFATTNING	ARBETSPLATS	ORT	E-POST
Johansson	Hulda	Ledamot	Folkhälsokommittén	Sjuntorp	huldasia@gmail.com
Jonsson	Johanna	Folkhälsosamordnare	Kommunledningskontoret	Strömstad	johanna.jonsson@stromstad.se
Jonsson	Sofia	Stadssekreterare	Kommunstyrelsen	Göteborg	sofia.jonsson@stadshuset.goteborg.se
Julin Rydbo	Eva-Lena	Folkhälsosamordnare	Lilla Edets Kommun	Lilla Edet	eva-lena.julin@lillaedet.se
Jönsson	Petter	Ordf Barn- och ungdomsutskottet	Hjo Kommun	Hjo	petter.jonsson@hotmail.com
Kant	Valéria	Vice ordf	Folkhälsokommittén	Borås	valeria.kant@kristdemokraterna.se
Karinti	Linda	Folkhälsoplanerare	Folkhälsoenheten	Hjo/Tibro	linda.karinti@tibro.se
Karlsson	Birgit	Förtroendevald	HSN 2	Åmål	birgit.mp@hotmail.com
Karlsson	Irene F	olkhälsoråd	Vara kommun	Vara	irene.karlsson@vara.se
Karlsson	Jarl	Ledamot	HSN 4	Älvängen	jalle.ale@telia.com
Larsson	Ing-Marie	Ordf	Folkhälsokommittén	Falköping	ingmarie.l@telia.com
Larsson	Kent	Ordf	Kommunstyrelsen	Grästorp	kent.larsson@grastorp.se
Levander	Pär	Ansvarig Hälsa	Fyrbodals kommunalf	Uddevalla	par.levander@fyrbodals.se
Lindell	Gunilla	Politiker	Individnämnden	Lerum	gunilla.lindell@lerum.se
Linke	Lena			Hunnebostrand	lena.linke@telia.com
Lundqvist	Margareta	Ledamot socialn	Lysekils kommun	Lysekil	anna.nyman-holgersson@lysekil.se
Lövkvist	Birgit	Politiker	Stenungsunds kommun	Stenungsund	birgit.lovkvist@telia.com
Lövkvist	Ann-Kristin	Folkhälsosamordnare	Åmåls kommun	Åmål	ann-kristin.lovkvist@amal.se
Mattsson- Elofson	Eva	Utvecklingsledare	Folkhälskom kansli	Göteborg	eva.mattsson-elofson@vgregion.se
Moberg	Göran	Ledamot	HSN 5	Göteborg	goran.moberg@hyresgastforeningen.se
Mortensen	Ulla	Kurator	Barn- och utbildningsförv	Åmål	ulla.mortensen@amal.se
Nilsson	Anita	Planeringsledare	Hälso- och sjukvårdskansliet	Göteborg	anita.b.nilsson@vgregion.se
Nilsson	Kajsa	Förtroendevald	Rådet för Hälsa och trygghet	Nödinge	birgitta.freden@ale.se
Nilsson	Marlene	Utvecklingsledare	Folkhälsokommitténs kansli	Vänersborg	marlene.nilsson@vgregion.se
Nilsson-Green	Annika	Utvecklingsledare	Folkhälsokommitténs kansli	Göteborg	annika.nilsson-green@vgregion.se
Nyberg Smahel	Kristina	Metodutvecklare	Fritids- och folkhälsoförv	Borås	kristina.nyberg.smahel@boras.se
Ohlsson	Ann	Politiker	Tibro Kommun	Tibro	ann-o@telia.com
Olson	Thomas F	örtroendevald	HSN 2	Åmål t	homas.olson@folkpartiet.se
Olsson	Ingrid	Ledamot	HSN 5	Göteborg	bofinken@mbox301.swipnet.se
Oskarsson	Caroline	Planeringsledare	Hälso- och sjukvårdskansliet	Uddevalla	caroline.oskarsson@vgregion.se
Ottosson	Ingemar	Ordf	Kommunstyrelsen	Lilla Edet	ingemar.ottosson@lillaedet.se
Panzar	Ann	Vice ordf	Folkhälsorådet (HSN7)	Partille	ann.panzar@partille.se
Paulsson	Ingvar	Ledamot	HSN 7		Möndal paulsson.ingvar@telia.com
Persson	Jens	Ersättare	HSN 9		Mariestad jens-persson@telia.com
Pikula	Nenad	Ledamot ersättare	HSN 11	Göteborg	pikulan@hotmail.com
Pontén	Johanna	Folkhälsosamordnare	Borås Stad	Borås	johanna.ponten@boras.se
Rooth	Angélique	Kommunikatör	Folkhälsokommitténs kansli	Göteborg	angelique.rooth@vgregion.se
Runberg	Bernt	Vice ordf	Vård- och omsorgsnämnden	Möndal	bernt-akke.runberg@telia.com
Saba	Mio	Avdelningschef	Arbets- och familjestödsf	Möndal	mio.saba@molndal.se
Sabel	Gerd	Ersättare	SDN Majorna och Linné	Göteborg	gerd.sabel@telia.com
Salow	Minna	Politiker	Individnämnden	Lilla Edet	minna.salow@lillaedet.se
Sellergren	Anna-Lena	Förvaltningschef	Arbets- och familjestödsf	Möndal	anna-lena.sellergren@molndal.se
Selstam	Ragnhild	Ordf Lysekil-Sotenäs	Gymnasie vuxennämnd	Lysekil	ragnhild.selstam@telia.com
Simonsson	Ann-Christine	Förtroendevald	Folkhälsokommittén	Mariestad	ann-christine.simonsson@swipnet.se
Sjöholm	Rose-Marie	Förtroendevald	Barn- och ungdom	Möndal	rose.sjoholm@comhem.se
Sprigg	Susanne	Verksamhetschef	Individ - och familjeomsorg	Ulricehamn	susanne.sprigg@ulricehamn.se
Storkull	Rurik	Ledamot	Barn- och utbildningsnämnd	Möndal	rurik_storkull@hotmail.com
Svensson	Anna	Utvecklingsledare	Folkhälsokommitténs kansli	Göteborg	anna.s.svensson@vgregion.se

EFTERNAMN	FÖRNAMN	BEFATTNING	ARBETSPLATS	ORT	E-POST
Theodorsson	Niklas	Politisk sekreterare	Regionstyrelsen residenset	Vänersborg	niklas.theodorsson@vgregion.se
Thorell	Britt	Folkhälsoplanerare	Ulricehamns kommun	Ulricehamn	britt.thorell@ulricehamn.se
Walfridsson	Lisbeth	Ledamot	Sociala utskottet, Grästorps kommun	Grästorps kommun	walfrids_son@hotmail.com
Wall	Britt	Oppositionsråd	Sotenäs kommun	Kungshamn	britt.wall@sotenas.se
Wallin	Ia	Förvaltningschef	IFO	Herrljunga	ia.wallin@admin.herrljunga.se
Wassén	Joakim	Folkhälsoplanerare	Kommunled. kontor	Hova	joakim.wassen@gullspang.se
Wiberg	Judith	Ledamot	HSN 5	Göteborg	judith.wiberg@folkpartiet.se
Wilhelmsson	Charlotta	Folkhälsosamordnare	Tillväxtenheten	Munkedal	charlotta.wilhelmsson@munkedal.se
Wold-Bremer	Tove	Folkhälsoplanerare	Götene kommun	Götene	tove.wold-bremer@gotene.se
Örn	Paula	Oppositionsråd	Ale kommun	Nödinge	paula.orn@ale.se

MEDARRANGÖR

Söderlind-Göthner	Ylva		Stiftelsen Allmänna Barnhuset	Stockholm	
Hansson	Elin	Assistent	CSR/Idéer för livet	Stockholm	
Hesselius	Patrik		Public Affairs Skandia Norden	Stockholm	
Skans	Anja		CSR/Idéer för livet	Stockholm	

MODERATOR

Jonsson	Johan	Folkhälsoschef	Folkhälsokommitténs kansli	Mariestad	johan.jonsson@vgregion.se
---------	-------	----------------	----------------------------	-----------	---------------------------

FÖRELÄSARE

Glännestrand	Christer	Enhetschef	Vänersborgs kommun	Vänersborg	christer.glännestrand@vanersborg.se
Nilsson	Ingvar	Nationalekonom		Stockholm	i.nilsson@seab.se
Persson	Jan E	Ekonomie doktor	Lunds universitet	Lund	Jan E.Persson@ism.lu.se
Rohdin	Barbro	Utredare	Härryda kommun	Härryda	barbro.rohdin@harryda.se
Runfors	Mats	Bitr rektor	Vänersborgs kommun	Vänersborg	
Westrup	Ulrika	Ekonomie doktor	Lunds universitet	Lund	

PROCESSLEDARE, BORDSSAMTAL

Fridén	Anna	Konsult i metoder i dialog		Göteborg	anna.friden@gmail.com
Heed	Rakel	Konsult i metoder i dialog		Göteborg	rakel@ungenergi.se

DOKUMENTALIST

Hässel	Brita	Skribent och formgivare		Göteborg	brita@hasselpalm.com
--------	-------	-------------------------	--	----------	----------------------

Elektronisk kopia finns på:
www.vgregion.se/folkhalsa

Fler exemplar av denna dokumentation kan beställas av:
eva.mattsson-elofson@vgregion.se eller rutger.gram@vgregion.se

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
FOLKHÄLSOKOMMITTÉN